

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

This full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/15241>

Please be advised that this information was generated on 2014-11-11 and may be subject to change.

Huwelijk en gezin, recht en beleid.

Inleidende opmerkingen

Het thema van de hierna opgenomen preadviezen is in een bepaald opzicht ris-
kant. Wie zich over de rechtsontwikkeling inzake huwelijk en gezin kritisch
uitlaat, wordt er gemakkelijk op aangezien dat hij eigen levensbeschouwelijke
normen of persoonlijke voorkeuren met behulp van de staatsmacht aan ande-
ren wil opleggen. Toch *ontlenen* huwelijk en gezin hun waarde niet aan sub-
jectieve voorkeuren noch aan een bepaalde confessie als zodanig. Het komt
aan op de betekenis van huwelijk en gezin *voor de mens*, en het is om wille
van de mens dat het thema voor katholieke juristen een bijzondere betekenis
heeft. Met enkele inleidende opmerkingen willen wij trachten deze betekenis
nader te bepalen.

Zoals uit de preadviezen blijkt, is in de rechtsontwikkeling in Nederland een
tendens naar individualisering werkzaam. Daar waar deze tendens zich heeft
doorgezet, wordt een eventuele keuze voor het leven in gezinsverband uitslui-
tend in de privésfeer gesitueerd; in relatie tot de gemeenschap telt dan alleen
nog het individu, ongeacht diens levenssituatie. Aan de verantwoordelijkhe-
den en de objectieve consequenties die aan een leven in gezinsverband zijn ver-
bonden, worden in afnemende mate rechtsgevolgen verbonden.

Nu zijn er zeker argumenten ten gunste van een bepaalde vorm van indivi-
dualisering aan te voeren, en de preadviezen gaan daaraan niet voorbij. De
staat heeft niet tot taak in het privé-leven van de burgers te interfereren, ten
einde bepaalde levensvormen onaantrekkelijk te maken en andere juist aan-
trekkelijk. Voor zover recht en beleid erop zijn gericht *vrijheden in de per-
soonlijke levenssfeer* te beschermen, verdienen zij ondersteuning. In zoverre
kan met recht worden verwezen naar het recht op eerbiediging van de persoon-
lijke levenssfeer (artikel 10 van de Grondwet), het recht op gelijke beloning
voor mannelijke en vrouwelijke werknemers (artikel 119 van het EEG-Ver-
drag)¹, het recht op vrije keuze van arbeid (artikel 19, derde lid, van de
Grondwet) en het discriminatieverbod (artikel 1 van de Grondwet en diverse
verdragsbepalingen). In de inrichting van de persoonlijke levenssituatie, in het
arbeidsproces en in andere vormen van persoonlijk verkeer komt aan een ieder
gelijke bescherming van persoon en goed toe. Terecht wordt ervoor gepleit,
vormen van belastingheffing te vermijden die een bepaalde rolverdeling tussen
man en vrouw bevoordelen boven andere.² De staat moet, waar geen aan-
tasting van rechten van anderen plaatsvindt, als het ware geblinddoekt de
voorwaarden voor persoonlijke vrijheden verzekeren.

1. Vgl. het preadvies van Fase.

2. Vgl. het preadvies van Stevens, par. 3a.

De bescherming van persoonlijke vrijheden kan evenwel geen grond vormen om *in de publieke sfeer* het bestaan en de waarde te negeren van samenlevingsverbanden die zich in *het middenveld*³ tussen staat en individu bevinden. Toch gebeurt dat. Uit ijver om neutraliteit van het beleid ten opzichte van de persoonlijke levenssituatie te realiseren, bestaat de neiging om de gehele samenleving aan een patroon van individualisering te onderwerpen. Als emancipatiebeleid wordt ook een beleid in de publieke sfeer aangeprezen, dat, eventueel zelfs ten koste van de gezinsverantwoordelijkheid, een patroon van economische individualisering moet doorvoeren.⁴

Dat men deze weg inslaat, is niet onbegrijpelijk. Onze samenleving kenmerkt zich door een eenzijdige waardering van de professionele, in het economisch bestel opgenomen arbeid. Dit komt feitelijk neer op een achterstelling van hen die, zoals vele vrouwen, hierin niet of niet volledig participeren. Maar *reproduceert* het op individualisering gerichte, van gezinsverantwoordelijkheid abstraherende en eigen inkomensverwerving van een ieder stimulerende beleid zo niet juist dat wat tot dit beleid aanleiding heeft gegeven, namelijk een eenzijdige waardering van een bepaald *type* arbeid, te weten de betaalde arbeid buitenshuis?

De christelijke antropologie maakt een ander, niet tot professionele deelneming aan het economisch bestel gereduceerd begrip van de arbeid mogelijk. 'Het woord "arbeid" omvat iedere arbeid, die door de mens wordt verricht, welke ook het karakter en de omstandigheden van deze arbeid zijn, met andere woorden, elke menselijke activiteit, die als arbeid kan en moet worden erkend te midden van de rijkdom aan activiteiten, waartoe de mens in staat is'⁵, ook die van 'de vrouwen die soms zonder dat de samenleving en haar verwanten zelf het voldoende erkennen, iedere dag de last en de verantwoordelijkheid dragen voor het huis en de opvoeding van haar kinderen'.⁶

De mens verwezenlijkt zich door de arbeid, wordt daarin meer mens⁷ en bestaat arbeidend en zorgend voor en met de ander, opgenomen in velerlei verbanden van samenwerken en samenleven.⁸ In die verbanden zijn diens verantwoordelijkheden gesitueerd. Als het overheidsbeleid bescherming van persoonlijke vrijheden vervangt door het doorzetten van individualiserende pa-

3. Zie over de erosie van het maatschappelijke middenveld A. C. Zijdeveld, *Transformatie van de verzorgingsstaat*, in: Ph. A. Idenburg (red.), *De nadagen van de verzorgingsstaat, Kansen en perspectieven voor morgen*, Amsterdam 1983, pp. 195 – 223.

4. Vgl. par. 4.3.3 van de Nota over het emancipatiebeleid (Tweede Kamer, zitting 1976 – 1977, 14 496, nr. 2), alsmede punt 96 van de vragen (1977 – 1978, 14 496, nr. 3) en antwoorden (id. nr. 6) inzake die nota.

5. Aldus Paus Johannes Paulus II, *Encycliek laborem exercens. Over de menselijke arbeid* (reeks 'Teksten uit de R.K. Kerk'), Amersfoort 1983, p. 3 (inleiding).

6. A.w., p. 17 (nr. 9).

7. T.a.p.

8. Vgl. over deze visie op de opbouw van de samenleving, zoals door de katholieke sociale leer verwoord, de pastorale constitutie van het Tweede Vaticaanse Concilie over de Kerk in de wereld van deze tijd 'Gaudium et spes', nr. 75, in: G. Baraúna O.F.M., *De Kerk in de wereld van nu*, Bilthoven 1968, p. 63.

tronen, tast het 'het weefsel van de samenleving'⁹ aan, waarin de mens zichzelf kan zijn. Zonder iets af te doen aan de waarde die andere verbanden *voor de betrokkenen* kunnen hebben, kan worden vastgesteld dat bepaalde tot dit weefsel van de samenleving behorende instituties een waarde hebben, die de bestaansvoorwaarden ervan tot een publieke zaak maken. Dit geldt zeker voor het gezin, alsmede de op de mogelijkheid van gezinsvorming aangelegde duurzame relatie van twee personen: het huwelijk. Als relatief stabiel milieu van sociale integratie van — in het bijzonder — de opgroeiende kinderen heeft het gezin een onvervangbare 'Mittlerrolle zwischen Individuen und Gesellschaft'¹⁰, die — in tegenstelling tot contractuele relaties — door huwelijk, ouderlijke macht en/of voogdij aan willekeurige dispositie onttrokken is. Het gezin is, zoals Hegel in zijn *Rechtsphilosophie* heeft uiteengezet, gericht op zijn voltooiing door de ontbinding ervan: 'Die sittliche Auflösung der Familie liegt darin, dass die Kinder zu freien Persönlichkeit erzogen, in der Volljährigkeit anerkannt werden (. . .)'.¹¹ Om deze dienst aan de samenleving te kunnen volbrengen, behoeft het gezin de vervulling van objectieve juridische en sociaal-economische condities; hierbij is voor het onvolledige gezin bijzondere zorg vereist. Een beleid dat ertoe tendeert de keuze voor een duurzame, tot het grootbrengen van kinderen bestemde levensvorm te (dis)kwalificeren als een louter persoonlijke keuze — waarvan de gevolgen voor rekening van de betrokkenen moeten blijven — doet tekort aan de mens.

Recht en beleid zijn overigens, zoals ook uit de preadviezen blijkt, op dit gebied allesbehalve eenduidig. Naast normen die de waarde en de behoeften van het gezin negeren, zijn er andere die daarmee (nog) wel rekening houden. Mogelijk speelt hierin mede de afwezigheid van inzicht in het onderscheid tussen de private sfeer — waarin de persoonlijke beslissing over het al dan niet aangaan van een huwelijk te situeren is — en de publieke sfeer — waarin het gaat om de betekenis die bepaalde verbanden *ook* voor de gemeenschap hebben — een rol. De fundamentele rechten op bescherming van de persoonlijke levenssfeer en vrije beroepskeuze moeten ertoe leiden dat de staat zich onthoudt van positieve of negatieve reacties ten aanzien van de gekozen levensvorm en de rolverdeling binnen de relatie; ook een fiscale bevoordeling van 'tweeverdieners' — zoals thans plaatsvindt — moet reeds op grond daarvan worden afgewezen.¹² Het arbeidsrecht en het sociale zekerheidsrecht, voor zover gericht op de loondervingsfunctie, zullen in deze zin moeten worden beoordeeld.¹³ Anderzijds bestaat een publieke verantwoordelijkheid voor de

9. Vgl. de onder verantwoordelijkheid van het kabinet-Lubbers uitgesproken Troonrede van 20 september 1983: 'Daarom is zo belangrijk het weefsel van de samenleving, van gezin tot wijk, van eigen vereniging tot rijkgeschakeerde media, waarmee men zich verwant kan weten, waar men zich thuis voelt.'

10. Kurt Lüscher/Franz Böckle, Familie, in: O. H. Pesch e.a., Ehe, Familie (Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft, Teilband 7), Freiburg/Basel/Wien 1981, p. 113.

11. G. W. F. Hegel, Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse (ed. H. Reichelt), Frankfurt am Main 1972, par. 177.

12. Zie het preadvies van Stevens, par. 3a.

13. Vgl. het preadvies van Fase, par. 4.

levensvoorwaarden van het gezin; dit heeft consequenties voor het belastingrecht (in verband met het draagkrachtbeginsel) en de minimumbehoeftefunctie van het sociale-zekerheidsrecht. Ook hier gaat het om een fundamenteel recht. Weliswaar bevat de Nederlandse Grondwet, zoals zij sedert 17 februari 1983 luidt, evenmin als de oude tekst, aan het gezin gewijde voorschriften. Hierin week en wijkt zij af van diverse andere Westeuropese grondwetten. Zo stelt artikel 6, eerste lid, van het Grundgesetz van de Bondsrepubliek Duitsland: 'Ehe und Familie stehen unter dem besonderen Schutze der staatlichen Ordnung'. Volgens de preambule van de Franse Constitutie van 1946, waarnaar de preambule van de Constitutie van 1958 verwijst, verzekert de natie 'à l'individu et à la famille des conditions nécessaires à leur développement.' Uit het ontbreken van nationaal-grondwettelijke bepalingen mag intussen niet worden afgeleid dat de Nederlandse wetgever, of ruimer, de overheid, niet gehouden zou zijn het gezin te beschermen en voorwaarden voor zijn ontplooiing te scheppen. Artikel 8 van het Europese Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden kent een ieder het recht op eerbiediging van zijn gezinsleven toe. Is deze bepaling geredigeerd als een begrenzing van de overheidsinterventie en biedt zij het gezin geen andere waarborg dan een negatieve, positiever luiden artikel 23 van het Internationale Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en artikel 10 van het Internationale Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten. Volgens artikel 23 vormt het gezin de natuurlijke en fundamentele kern van de maatschappij en heeft het recht op bescherming door de maatschappij en de staat. Artikel 10 gaat nog verder en schrijft voor dat de *grootst mogelijke bescherming en bijstand* dient te worden verleend aan het gezin.

Hoewel het begrip gezin niet noodzakelijk slechts het 'klassieke' gezin (getrouwde man en vrouw + kinderen, alsmede het zgn. onvolledige gezin) behoeft te betreffen, drukken de verdragsbepalingen wel uit dat *in ieder geval* het klassieke gezin (de grootst mogelijke) bescherming verdient. Dit blijkt ook uit de memorie van antwoord bij het ontwerp van wet tot goedkeuring van de beide internationale verdragen. De regering stelde daar: 'De strekking van het artikellid is dat elke staat die partij is bij het verdrag dient te erkennen, dat de grootst mogelijke bescherming moet worden verleend aan het gezin. Daarmede is niet gezegd, dat elke andere samenlevingsvorm niet voor bescherming in aanmerking zou komen.' De regering schreef dit in 1977, kennelijk het klassieke gezin (nog) vooropstellend. Doch ook als men het klassieke gezin niet vooropstelt, eisen de verdragsbepalingen dat daaraan *tenminste* dezelfde bescherming wordt verleend als aan andere 'samenlevingsvormen', dit zowel in materieel als immaterieel opzicht. In materieel opzicht valt daarbij te denken aan de fiscale en de sociale verzekeringswetgeving, in immaterieel opzicht onder andere aan het onderwijs, de bevolkingspolitiek en de overheidsvoorziening. Uit de preadviezen blijkt dat de bescherming van het gezin in materieel opzicht nogal eens achterblijft bij die van 'alternatieve' samenlevingsvormen. Doch ook de bescherming in immaterieel opzicht dreigt de laatste jaren te verminderen. Hoe vaak wordt, óók door de overheid, niet enkel gesproken over 'individuele ontplooiing', 'individualisering', 'persoonlijke autonomie en

keuzevrijheid', 'zelfverwerkelijking', zonder met het sociale en daarmee het gezinsaspect van het menselijk bestaan rekening wordt gehouden?

Zonder dat de staat treedt in de persoonlijke keuzen van mensen voor of tegen het aangaan van de verplichtingen van huwelijk en gezin, heeft hij tot taak ook een beleid ter verzekering van de fundamentele rechten van het gezin, *gezinspolitiek* te voeren. De antropologische grondslag van de dienst aan de ander – in liefde, trouw en verantwoordelijkheid¹⁴ – die huwelijk en gezin ook zijn, maakt dat hier een onderwerp van bijzondere betekenis voor christelijke juristen ligt. Zij zullen het positieve recht en het *ius constituendum* zorgvuldig moeten beschouwen met het oog op de bescherming van het gezin. Het heeft daaraan – óók bij christelijke politici – de laatste decennia nogal eens ontbroken. De hiernavolgende preadviezen voorzien ten dele in deze leemte.

September 1983

14. 'Die Liebe in Treue ist vor allem dem möglich, der sein und des andern Menschen nicht einfach sinnlos dem Nichts anheimgegeben sieht. Ehe hat bereits anthropologisch eine religiöse Wurzel' (F. Böckle, Christlich gelebte Ehe und Familie, p. 217, in: D. Emeis/B. Sauermost, Hrsg., Synode – Ende oder Anfang, Düsseldorf 1976, pp. 215–225).